

<https://doi.org/10.17651/SOCJOLING.36.16>

Otrzymano: 27.02.2022 / Zrecenzowano: 3.06.2022
Zaakceptowano: 2.08.2022 / Opublikowano: 31.12.2022

Socjolingwistyka XXXVI, 2022

PL ISSN 0208-6808
E-ISSN 2545-0468

ANNA JELEC

Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu
<https://orcid.org/0000-0002-4000-7608>

IZABELA KRAŚNICKA

Uniwersytet Jagielloński, Kraków
<https://orcid.org/0000-0001-6746-780X>

Copyright and License: Copyright by Instytut Języka Polskiego PAN, Kraków 2022. This article is published under the terms of the Creative Commons Attribution – NoDerivatives 4.0 International (CC BY- ND 4.0) License (<https://creativecommons.org/licenses/by-nd/4.0/legalcode.pl>).

CO JEST METAFORYCZNEGO W GEŚCIE METAFORYCZNYM?

Słowa kluczowe: gesty metaforyczne, gesty ikoniczne, gestykulacja, zbieżność gestu i mowy.

STRESZCZENIE

Celem artykułu jest próba odpowiedzi na wciąż dyskutowane w literaturze pytanie, jakie zależności występują między gestami a mową podczas spontanicznych wypowiedzi. Za gesty towarzyszące mowie uznano cztery ich typy – gesty metaforyczne, ikoniczne, batutowe oraz deiktyczne (za: McNeill 1992), przy czym uwaga badawcza została skierowana ku gestom ikonicznym, których szczególnie przypadek stanowią gesty metaforyczne. Zauważono, że w odniesieniu do gestów towarzyszących mowie (*gesticulation* w terminologii McNeilla) można wyróżnić kilka różnych relacji łączących oba tryby semiotyczne tworzące znaczenie. Synchronia czasowa, proponowana przez McNeilla (2016), jest jednym z typów takiej relacji, inni badacze wskazują jednak, że gest często wyprzedza pojęcie, do którego się odnosi (Antas 2013). Z kolei Graziano i in. (2020) zauważają, że zbieżność między gestami a werbalną warstwą wypowiedzi można badać, biorąc pod uwagę dopasowanie na poziomie prozodii i semantyki. W artykule zaproponowano trzy typy zbieżności. Są nimi: pełna zbieżność czasowa i semantyczna, która występuje wówczas, gdy gest i mowa pojawiają się w tym samym czasie, jednocześnie odnosząc się do tego samego pojęcia; zbieżność tylko czasowa oraz zbieżność tylko semantyczna, która nie wymaga wystąpienia słowa i gestu w tym samym czasie. Jako jednostkę służącą do badania dopasowania gestów i mowy przyjęto mikronarrację (zob. Jelec i Fabiszak 2019), która ma zastosowanie w naturalnej, spontanicznej komunikacji. Analiza jakościowa materiału badawczego, którym są dialogiczne wypowiedzi polityków i innych osób publicznych zaczerpnięte z wybranych programów telewizyjnych o tematyce społeczno-politycznej, pozwoliła także na ustalenie relacji, jakie mogą występować między obrazowanym pojęciem a gestem – wyróżniono tu relacje ikoniczne, metonimiczne oraz metaforyczne. Tym samym wykazano, że metaforyczność gestu może mieć kilka różnych wymiarów.

1. WPROWADZENIE

Gesty są częścią języka. Występują równolegle z mową i budują znaczenie wypowiedzi (McNeill 2014, 2027). Takie ich rozumienie sprawia, że analiza gestu musi uwzględniać jego interakcje z werbalną warstwą wypowiedzi. Chociaż gest często jest kojarzony z wykonywaniem emblematów przez mówiącego (takich jak kciuk uniesiony w górę, oznaczający ‘w porządku’), których znaczenie nie jest zależne od mowy, istnieją takie typy gestów, dla których jej obecność jest konieczna, co opisuje tzw. kontinuum Kendona (np. McNeill 1992). Chodzi o – przedstawioną w literaturze przedmiotu – *gestykulację*, zdefiniowaną jako ruchy rąk i dłoni o charakterze komunikatywnym, stanowiącą „integralną część mówienia” (Kendon 1980, 207¹). W tej sytuacji akcent zdaniowy często współwystępuje z gestem, który jest zrozumiały jedynie w całym kontekście wypowiedzi (Levy i McNeill 1992, 280).

Wyzwania związane z badaniami gestów współwystępujących z mową dotyczą zwłaszcza semiotycznego statusu gestów (np. Cienki 2015; Irishkanova i Cienki 2018). Dyskusja nad tym, w jaki sposób gestykulacja i mowa współtworzą znaczenie, skłoniła nas do próby poszukania odpowiedzi na następujące pytania: 1) na jakich poziomach można opisać zbieżność między mową a gestem²? oraz 2) jaka jest relacja między znaczeniem pojęć a wyrażającymi je mową i gestem w ramach tej zbieżności?

Pytanie badawcze zadane przez nas dotyczy gestów towarzyszących mowie (gestykulacji): Co sprawia, że dany gest można rozumieć jako obrazujący określone pojęcie? Gesty współwystępujące z mową David McNeill dzieli na cztery typy (1992): batutowe, deiktyczne, ikoniczne i metaforyczne (szczegółowe omówienie tych czterech typów gestów – zob. Antas 2013; Załazińska 2001). Przedmiotem analizy będą w artykule dwa ostatnie typy – ikoniczne i metaforyczne, ponieważ to właśnie one biorą udział w obrazowaniu pojęć. W przypadku gestów ikonicznych ruch rąk wykazuje pewne cechy wspólne z obrazowanym przedmiotem, czynnością lub sceną (Mittelberg i Evola 2014, 1732), te gesty „przedstawiają wyobrażenia konkretnych obiektów lub czynności” (Antas 2013, 63). Gesty obrazujące znaczenie pojęć odnoszących się do przedmiotów fizycznych (konkretnych, Szwedek 2017) mają charakter ikoniczny (Cienki 2017a, 132). Przykładem takiego gestu może być zakreślenie kuli dłońmi w powietrzu, gdy wypowiedź towarzysząca gestom dotyczy piłki. Z kolei gesty metaforyczne definiuje się jako te, „które nie są już znakami rzeczy i zdarzeń, ale znakami procesów myślowych” (Załazińska 2001, 24). Zakreślenie w powietrzu kuli stanie się gestem metaforycznym, gdy wypowiedź towarzysząca gestowi nie odsyła do bytów konkretnych³, lecz dotyczy pojęć odnoszących się do bytów abstrakcyjnych, takich jak *wszechświat* czy *idea*.

¹ Wszystkie tłumaczenia w tekście własne.

² Ten temat, w odniesieniu do danych przedstawiających gesty osób opowiadających o coming outcie, zarysowano w wystąpieniu na konferencji RaAM 2021 (Jelec, Dyrmo i Fabiszak, 2021).

³ Dalej będziemy je określać jako *pojęcia abstrakcyjne* i *pojęcia konkretne* (por. Szwedek 2008, 2017). „Przedmiotem fizycznym (konkretnym) jest wszystko, czegokolwiek możemy dotknąć” (Szwedek 2017, 8).

Gest metaforyczny pozwala tym samym „wyobrazić niewyobrazalne” (McNeill 1992) przez przedstawienie znaczeń pojęć abstrakcyjnych (niefizycznych), „jakby posiadały one formę i zajmowały miejsce w przestrzeni” (Antas 2013, 63).

Wiele badań nad gestem wykorzystuje termin *synchronia* (*synchrony*, McNeill 1992) do opisu jego relacji ze słowem. Jednak ponieważ gesty nie zawsze pojawiają się równocześnie ze słowami, które ilustrują (Antas 2013, 14), istotne stało się zrozumienie rodzajów zbieżności między gestem a mową. W niniejszej pracy proponujemy, aby zbieżności zachodzące między mową a gestem opisywać na dwóch poziomach: czasowym i semantycznym. Innymi słowy: na to, jak interpretujemy znaczenie gestu, będą wpływały zarówno treść wypowiedzi go otaczającej, jak i moment, w którym gest występuje. Omawiamy również przypadki, w których gesty i mowa mogą nie wykazywać zbieżności.

2. ZBIEŻNOŚĆ GESTU I MOWY

Punktem wyjścia do analizy gestów, zarówno metaforycznych, jak i ikonicznych, jest założenie, że potrafimy ustalić, do jakiego pojęcia odnosi się w danym momencie gestykujący. Zbieżność gestu i mowy jest zagadnieniem, które wciąż stawia przed badaczami pytania. Wczesne badania nad gestem (McNeill 1992) definiują zbieżność w kategoriach współwystępowania w czasie. Innymi słowy: McNeill zakłada, że gest występuje z tą częścią wypowiedzi (słowem/wyrażeniem), do której znaczenia się odnosi. To założenie kwestionuje jednak m.in. Jolanta Antas (2013, 14), która wykazuje, że gesty niezwykle często wyprzedzają odpowiadające im wyrażenie lub słowo, z czym zresztą zgadzają się Cornelia Müller i Alan Cienki (2008). Zsynchronizowanie w czasie, opisywane przez McNeilla, występuje w późniejszych publikacjach jako „synchroniczność” (McNeill i Duncan 2000), „wyrównanie czasowe” (McNeill 2012) czy „synchronia” (McNeill 2016) – niezmiennie jednak badacz opisuje „mowę i gest występujące w tym samym czasie” (McNeill 2016, 20). Jednocześnie samo współwystępowanie w czasie gestu i słowa nie musi świadczyć o tym, że odnoszą się one do tego samego pojęcia. Elena T. Levy i David McNeill (1992, 37) zauważają, że bieżących wyborów językowych dokonujemy „w ramach matrycy połączeń dyskursywnych”, a więc znaczenia gestu należy poszukiwać nie tyle na poziomie słowa, ile w dłuższych fragmentach dyskursu. Powtarzającym się motywem w dyskusjach nad zbieżnością gestów i mowy jest złożona natura tej zbieżności (lub rozbieżności), ponieważ może ona zarówno występować na poziomie znaczenia, jak i dotyczyć współwystępowania w czasie.

W wypadku zbieżności semantycznej gest współwystępujący z mową dostrojony jest do niej znaczeniowo: wyraża to samo pojęcie, co mowa, lub ilustruje konkretny aspekt pojęcia obecnego w wypowiedzi. Jest to omawiana przez Adama Kendona „idea unit” (1980, 2018). Przykładowo: w słynnym eksperymencie McNeilla i Levy (McNeill i Levy 1982; McNeill 1992) uczestnicy, którym wyświetlono film rysunkowy *Canary Row*, pokazujący wysiłki kota Sylwestra dążącego do zjedzenia kanarka Tweety’ego,

mieszkającego w wieżowcu, mieli samodzielnie opisać fabułę kreskówki. Dane językowe następnie podzielono na wersy, które McNeill opatrzył opisem gestów im towarzyszących. Zaobserwowano gesty nie tylko odzwierciedlające informacje obecne w mowie, lecz także je uzupełniające. Jedna z uczestniczek, opisując, jak „kula do kręgli spadła na kota wspinającego się po rynnie, który tę kulę połknął”⁴, tak zobrazowała ten fragment historyjki za pomocą gestów: lewą rękę opuściła w dół, natomiast prawą ręką uformowała obręcz wokół lewej dłoni, pokazując, jak kula wpada do pyszczka kota Sylwestra, który następnie ją połyka (McNeill 1992, 96–97, wers 31–33). Występuje tu zbieżność semantyczna i czasowa: gest i mowa obrazują ten sam fragment historyjki w ten sam sposób. Z drugiej strony – nieco wcześniej ta sama uczestniczka eksperymentu mówi o kocie, który „próbuje wejść frontowymi drzwiami [do hotelu, w którym jest Tweety]” (McNeill 1992, 96–97, wers 14–15), wykonując gest dłonią w przód i bok, sugerując nie tylko działanie (wejście), ale również kierunek, w którym się odbyło. Mamy tu do czynienia ze złożoną zbieżnością na poziomie semantycznym i czasowym. Gest i mowa występują równolegle, słowa i wykonany gest przedstawiają tę samą czynność, jednak gestem zilustrowano dodatkowo kierunek ruchu, czyli aspekt nieopisany werbalnie.

Zbieżność gestu i mowy w czasie można badać na poziomie prozodii. Wtedy mamy do czynienia z synchronizacją gestu z „prozodycznymi jednostkami mowy” (Graziano i in. 2020, 2). Dzieje się tak choćby w przypadku batut – gestów wykonywanych dłonią i zaznaczających akcenty w zdaniu – jak w zaobserwowanym przykładzie, gdy nauczycielka matematyki, oznajmiając uczniom, że „nie będzie im tłumaczyć, jak ten sołtys krowie na rowie”, jednocześnie wykonuje serię uderzeń krawędzią prawej dłoni we wnętrze drugiej, aby podkreślić wagę każdego słowa. Takie podejście, uwzględniające poziom prozodyczny, jest przydatne zwłaszcza w badaniu gestów, które w sposób naturalny pojawiają się w akcentowanych częściach wypowiedzi – jak batuty. Zbieżność gestu i mowy w czasie możemy badać również, nie odnosząc się bezpośrednio do prozodii. Przykładowo: Kasper I. Kok (2017) określa dopasowanie gestów do mowy w kategoriach „bliskości czasowej”, definiowanej jako „okno czasowe o długości jednej sekundy przed fazą uderzenia i jednej sekundy po niej” (Kok 2017, 5) (mowa tu o konstytutywnej fazie gestu, określanej jako *stroke*). Ten stosunkowo szeroki zakres oznacza, że – według Koka – gesty nie muszą być idealnie zgrane z mową. Wystarczy, że słowo pojawi się we wspomnianym oknie czasowym, aby móc uznać je za „towarzyszące gestom” (Kok 2017, 6).

Co ciekawe, Kok zauważa, że pewne kategorie gramatyczne są bardziej „przyjazne gestom niż inne” (Kok 2017, 21). To spostrzeżenie sprowadza badania nad zbieżnością gestu i mowy na poziom poszczególnych słów i wyrażeń, z pominięciem szerszego kontekstu dyskursywnego. Z drugiej strony – wspomniane już badania Levy oraz McNeilla (Levy i McNeill 1992, McNeill i Levy 1982) sugerują, że błędem byłoby ograniczenie badań nad znaczeniem gestu do jego bezpośredniego kontekstu. Piszą oni bowiem, że zarówno w narracjach, jak i w mniej formalnych typach wypowiedzi „wyrażenia i/lub

⁴ Oryginalne przykłady są podane w języku angielskim.

gesty odnoszące się do danego tematu będą rozmieszczone w ramach trwającego przez określony czas dyskursu”. Innymi słowy: aby w pełni zrozumieć gest, należy spojrzeć na historię, której jest częścią.

Z podobnego założenia wychodzą badania Anny Jelec i Małgorzaty Fabiszak (2019), wykorzystujące mikronarracje jako jednostki badawcze w analizie gestu i mowy. Mikronarracja to swego rodzaju krótka historia – wypowiedź na dany temat, mająca wyraźny początek i zakończenie, której znaczenie tworzy jeden lub więcej mówców (Jelec i Fabiszak 2019, 2). Tradycyjnie stosowane miary występowania gestu (jak GPW, czyli liczba gestów w przeliczeniu na słowo wypowiedzi, lub GPM, czyli liczba gestów na minutę wypowiedzi) mają zastosowanie szczególnie w badaniach empirycznych, do analizy monologów czy porównania osób mówiących o tym samym, w podobnych warunkach i czasie. Nie sprawdzają się jednak w pełni w sytuacjach, gdy wiele osób mówi naraz lub gdy przedmiotem zainteresowania stają się gesty współwystępujące z wypowiedzią na konkretny temat. Mikronarracje znajdują zastosowanie w badaniu naturalnej komunikacji, zwłaszcza w sytuacji, gdy dwójka (lub więcej) mówców przerywa sobie nawzajem lub współtworzy opowieść. Jelec i Fabiszak (2019) wykazały, że mikronarracje pozwalają na ustalenie związku między występowaniem gestów epistemicznych (np. wzruszeń ramionami wyrażających niepewność) a tematem rozmowy w wywiadach grupowych dotyczących historii Poznania. W badaniach nad gestem można znaleźć odniesienia także do innych jednostek wypowiedzi: Levy i McNeill (1992) posługują się terminami *narrative* (narracja) w celu określenia ustrukturyzowanej wypowiedzi oraz *unstructured conversation* (nieustrukturyzowana wypowiedź) – z myślą o pozostałych. Alan Cienki (2015) proponuje wykorzystanie Langackerowskiego *usage event* do badania zdarzeń językowych o charakterze multimodalnym – tworzy termin *spoken language usage event* (zdarzenie mowne) (Cienki 2015; Irishkanova i Cienki 2018). Olga K. Iriskhanova i Alan Cienki (2018, 26) definiują *usage event* jako „zespół werbalnych i niewerbalnych zachowań, na których uczestnicy rozmowy skupiają uwagę i które są dla nich istotne ze względu na funkcję komunikacyjną”. Warto jednak zauważyć, że ta definicja została osadzona w ramach językoznawstwa kognitywnego, a zwłaszcza – że uwzględnia podejścia oparte na uzusie językowym. Co więcej, stosunkowo szeroka definicja *wydarzenia mownego* nie pozwala na wygodne zdefiniowanie początku i zakończenia fragmentu wypowiedzi na dany temat, a więc na określenie jej znaczenia. Z tego względu w niniejszej analizie wykorzystujemy termin *mikronarracja* do oznaczenia badanego fragmentu wypowiedzi, który dotyczy jednego konkretnego tematu, i w ramach tej jednostki opisujemy relacje mogące uwidaczniać różne wzorce dopasowania słowa i gestu.

3. IKONICZNOŚĆ, METAFORYCZNOŚĆ I METONIMICZNOŚĆ GESTÓW

Przyjmując McNeillowski podział gestów na cztery wspomniane wyżej typy, będziemy się koncentrować na dwóch typach gestów reprezentujących (przedstawiających elementy rzeczywistości): na gestach ikonicznych oraz na gestach metaforycznych. Jak zauważa Cienki (2017b, 353), „ikoniczne i metaforyczne gesty nie są różnymi kategoriami,

ponieważ wszystkie metaforyczne gesty zawierają elementy ikoniczności”. Sam poczwórny podział gestów nie tyle więc odzwierciedla różne kategorie gestów, ile podkreśla różne wymiary ich funkcji (Cienki 2017b, 355). Zatem podział relacji między słowem a gestem na trzy klasy – relację ikoniczną, metonimiczną i metaforyczną – zaproponowany i omówiony niżej, ma przede wszystkim pokazać różnice w sposobach, w jakie pojęcia konkretne i abstrakcyjne są realizowane w mowie i geście. Warto podkreślić, że granice tych kategorii są rozmyte. Metonimiczność pełni kluczową funkcję w odniesieniu do wszystkich gestów reprezentatywnych (*representational gestures*), ponieważ ilustrują one jakiś aspekt danego pojęcia. „Metafora w gestach czyni z metonimii regularny i istotny użytek w sposób, na który często nie ma miejsca w językowych wyrażeniach metaforycznych” (Cienki 2017b, 351). Gesty reprezentujące są – z natury rzeczy – ikonami pojęć, które przedstawiają (np. Hassemmer i Winter 2018), natomiast sama ikoniczność okazuje się elementem gestu metaforycznego, reprezentującego pojęcie abstrakcyjne dwuwarstwowo: składa się „z bazy (*base*) i referenta (*referent*) – bazą McNeill nazywa reprezentowaną gestycznie warstwę ikoniczną, referentem zaś pojęcie, które poprzez warstwę bazową (ikoniczną) jest prezentowane [...]” (Kraśnicka 2021, 24).

Mimo, że gesty metaforyczne zawierają element ikoniczności, odróżnienie tych dwóch typów gestów jest istotne, aby wskazać typy relacji występujących między słowem a gestem w procesie formowania i wyrażania znaczeń. Różnica między tymi typami gestów tkwi w odniesieniu do referenta – w przypadku gestów ikonicznych mamy do czynienia z reprezentowaniem bytu, działania czy relacji na zasadzie podobieństwa do tego, co jest przedstawiane, natomiast gesty metaforyczne mają podwójną strukturę – składają się z ikonicznej bazy, poprzez którą obrazowane jest pojęcie abstrakcyjne („jak wiedza, język sam w sobie, sposób opowiadania itp.”) (McNeill 1992, 80).

4. MATERIAŁ BADAWCZY

Aby dotrzeć do odpowiedzi na pytanie 2) – jaka jest relacja między znaczeniem pojęć a wyrażającymi je mową i gestem w ramach tej zbieżności? – musimy przyjrzeć się bliżej pytaniu 1): na jakich poziomach można opisać zbieżność między mową a gestem? W tym celu przeprowadzono analizę wybranych nagrań programów telewizyjnych o tematyce politycznej – wywiadów dziennikarzy z politykami lub z innymi uczestnikami życia społeczno-politycznego. Przedstawionych tu osiem przykładów ma za zadanie raczej zilustrować zagadnienie zbieżności gestów i mowy niż wykazać jakiegokolwiek tendencje w tym zakresie.

Każdorazowo zbieżność badamy w ramach mikronarracji, za którą uznajemy krótką historię na dany temat lub – tworzący jedną opowieść – dialog między moderatorem a uczestnikiem wywiadu. W przeciwieństwie do zmiany mówcy, zmiana tematu zawsze sygnalizuje początek nowej mikronarracji⁵.

⁵ W niniejszym badaniu zastosowano uproszczony podział na mikronarracje ze względu na wyraźną strukturę wywiadów: jedno pytanie = jeden temat, a więc każdorazowo mikronarracje zaczynają się od

5. ZBIEŻNOŚĆ GESTU Z MOWĄ

Jak wspomniano w poprzedniej sekcji, zgodnie z wczesną sugestią Levy i McNeilla (1992), relację gestu i mowy badamy w ramach szerszej jednostki dyskursu. Koncentrujemy uwagę na gestach referencyjnych: ikonicznych i metaforycznych, ponieważ przyjmujemy, że znaczenie gestu interpretuje się na podstawie jego formy: kształtu dłoni, ich pozycji i parametrów ruchu oraz relacji z mową (np. Kendon 2004, 174–175).

Gest inny niż referencyjny, przykładowo: batuta wykonywana prostą dłonią (tzw. cięcie), nie będzie w ten sam sposób powiązany semantycznie z treścią wypowiedzi, gdyż forma ruchu ma za zadanie podkreślenie rytmu wypowiadanych słów, a nie – ich treści. W przykładzie 1. mówiący zwraca się do redaktora programu, którego jest gościem: *Polacy mają swoją godność, wie Pan, i słuchanie Beaty Szydło i tych tekstów, że to są prezenty od Jarosława Kaczyńskiego, tylko was pogrąża, rujnuje, jesteście groteskowi*, a całość wypowiedzi towarzyszą gesty batutowe wykonywane jedną ręką z różną dynamiką. Przy słowach *pogrąża, rujnuje, jesteście groteskowi* narrator wyraźnie dopasowuje czasowo (choć niekoniecznie – świadomie) trzy kolejne batuty do wypowiadanych słów, podkreślając gestem ich siłę (rys. 1).

Z drugiej strony – granice między kategoriami gestów są płynne: batuta wykonywana dłonią ułożoną w tzw. chwyt precyzji, „istotę rzeczy” lub palca w górę (por. Antas 2013) może mieć semantyczny związek z wypowiadanymi słowami. Antas (2013, 241) zauważa: „Jeżeli w batucie »istoty rzeczy«, tkwi jeszcze szczątek motorycznego rozpoznawania rzeczy, przez próby uchwycenia jej esencji [...], to w »chwycie precyzji« to sedno rzeczy zostało już złapane i uchwycone”.

Przykład 1. Batuty cięcia

Rys. 1.⁶ *Polacy mają swoją godność, wie Pan, i słuchanie Beaty Szydło i tych tekstów, że to są prezenty od Jarosława Kaczyńskiego, tylko was pogrąża, rujnuje, jesteście groteskowi*

nowego pytania. Pełny opis metodologii, w tym – jej stosowanie w badaniu złożonych interakcji, przedstawiają Jelec i Fabiszak (2019).

⁶ Rysunki autorskie, wykonane na podstawie kadrów z filmów. Wytluszczono wyrazy, którym towarzyszy gest w fazie uderzenia (ang. *stroke*).

Zdaniem Antas (2013, 67–68) „semiotyczna wartość beats [batut – uzup. aut.] polega na tym, że indeksują one jako istotne słowo czy frazę, której towarzyszą, nie ze względu na semantyczną treść, ale ze względu na treść pragmatyczno-dyskursywną”. Przykłady batuty cięcia i batuty istoty rzeczy pokazują, że poszczególne kategorie gestu to zbiory raczej rozmyte.

W naszych rozważaniach postaramy się wykorzystać reprezentatywne przykłady kategorii gestów ikonicznych i metaforycznych. Proponujemy następujący opis zbieżności między gestem a mową w ramach danej jednostki dyskursu (tu: mikronarracji):

Tabela 1
Rodzaje zbieżności między mową a gestem

	Gest i mowa występują w tym samym czasie	Gest i mowa wyrażają to samo pojęcie
Zbieżność semantyczna i czasowa (pełna zbieżność)	tak	tak
Zbieżność semantyczna	nie	tak
Zbieżność czasowa	tak	nie
Rozbieżność	nie	nie

Źródło: opracowanie własne.

Pełna zbieżność semantyczna i czasowa występuje wówczas, gdy gest wyraża to samo, co słowo współwystępujące z nim w czasie. To zagadnienie zostanie rozwinięte niżej. Jest to zbieżność semantyczna na poziomie słowa, czyli synchronia, opisywana przez McNeilla (1992). Ze zbieżnością semantyczną (choć nie – czasową) mamy do czynienia, gdy gest wyraża jakiś aspekt pojęcia pojawiającego się w dyskusji, ale nie współwystępuje w czasie z wyrażeniem lub ze słowem oznaczającym dane pojęcie. Dzieje się tak – przykładowo – gdy gest wyprzedza mowę lub gdy konceptualizacja danego pojęcia pojawia się w geście wcześniej niż w mowie. Gest i mowę możemy uznać za niedopasowane semantycznie, lecz dopasowane czasowo, jeżeli gest pokrywa się w czasie z mową, ale dotyczy innych pojęć lub przedstawia metafory inne niż te wyrażone językowo.

Zbieżność mowy z gestem opisana na poziomie czasowym i semantycznym kładzie podwaliny pod systematyczną analizę znaczenia gestów. Przykładem najwygodniejszym do analizy okazuje się, rzecz jasna, gest występujący w całkowitej zbieżności semantycznej i czasowej z mową: gdy gest w ikoniczny lub metaforyczny sposób wyraża to samo, co mowa z nim współwystępująca. Nawet wtedy musimy jednak zmierzyć się z pytaniem: co to znaczy, że gest i mowa *wyrażają to samo*? Innymi słowy: jeżeli w wypowiedzi występuje zbieżność gestu i mowy, to jaka jest relacja między znaczeniem, mową a gestem, wyrażona w ramach tej zbieżności?

6. CO TO ZNACZY, ŻE MOWA I GEST WYRAŻAJĄ TO SAMO? RELACJA MIĘDZY GESTEM A POJĘCIEM

W niniejszej pracy za językowe obrazy pojęć uznajemy w uproszczeniu zarówno słowa (przykładem jest omówiona niżej konceptualizacja pojęcia *konsolidacji*), jak i wyrażenia metaforyczne (omówiony niżej przykład, w którym wyrażenie *lejce i cugle* zostało użyte jako metafora samokontroli).

Poniższa tabela ukazuje relacje zachodzące między pojęciem aktywowanym w mowie a gestem z nim współwystępującym. Poszczególne poziomy opisano w dalszych podsekcjach. Skupiono się na gestach występujących w pełnej zbieżności z mową.

Tabela 2

Relacje między pojęciem a gestem

Relacja między pojęciem a gestem	Pojęcie konkretne	Pojęcie abstrakcyjne
Poziom 1.: relacja ikoniczna	Gest i mowa obrazują jedno pojęcie konkretne lub fizyczne działanie (przykład 2., „rozkładanie mapy”).	Gest i mowa obrazują pojęcie abstrakcyjne lub działanie z nim związane (przykład 5., „konsolidacja”); w mowie może wystąpić metafora (przykład 3., „lejce i cugle”, przykład 4., „wszystko się miesza”).
Poziom 2.: relacja metonimiczna ⁷	Gest obrazuje pewien aspekt pojęcia konkretnego niezawarty w mowie, np. przytoczony wyżej gest wskazujący kierunek wejścia kota do hotelu.	Gest obrazuje pewien aspekt pojęcia abstrakcyjnego niezawarty w mowie (przykład 6., „wpatrzywszy się”).
Poziom 3.: relacja metaforyczna	Tzw. <i>mismatch</i> – gest i mowa rozmiągają się (przykładowo – wypowiedzi: <i>jeden jest wysoki, a drugi niski</i> towarzyszy gest pokazujący, że przedmiot jest wąski i odpowiednio – szeroki – wykonany płaskimi dłońmi zwróconymi do siebie; w mowie pojawił się koncept wysokości, a w geście – szerokości, przykład z: Garber i Goldin-Meadow 2002, 818).	Gest obrazuje pojęcie abstrakcyjne w inny sposób niż mowa (przykład 7., „ogład”, przykład 8., „tego się nie da słuchać”).

Źródło: opracowanie własne.

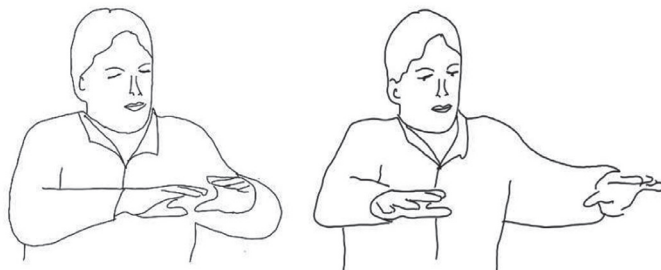
⁷ Metonimię rozumiemy tu tak, jak jest to przyjęte w językoznawstwie kognitywnym (szeroko na ten temat: Kövecses i Radden 1998; Langacker 1995; Tabakowska 2015; Antas 2013; Pietrzak-Porwiesz 2006). Antas wprowadza termin „metonimia gestyczna” i zauważa, że to właśnie ona jest podstawowym mechanizmem kognitywnym obecnym w gestach: „gesty towarzyszące metaforycznym frazeologizmom językowym czy językowym metaforom ZAWSZE mają ten sam kierunek: odsyłają do swojej metonimicznej podstawy” (Antas 2013, 183). Badaczka dowodzi również w pracy: „jeśli więc metafora przenosi nas w nowy świat nowych mentalnie swobodnych porównań, w dziedziny nowych domen poznawczych, metonimia zawsze ściąga nasze myślenie do bazy ludzkiego ucieleśnionego odczuwania i sensorycznej pamięci doznającego ciała” (Antas 2013, 184), pokazując na licznych przykładach metonimiczny charakter gestów towarzyszących mowie.

6.1. Ikoniczna relacja między pojęciem a gestem

Ikoniczną relacją między pojęciem a gestem stwierdzamy, gdy gest współwystępuje z mową (zbieżność pełna lub semantyczna), przy czym obie warstwy wypowiedzi obrazują to samo pojęcie. Jeżeli dane pojęcie jest konkretne, zachodzi prosta relacja ikoniczna, jak w przykładzie 2., w którym mówiący opisuje rozkładanie mapy, jednocześnie wykonując ruch w poziomie płasko ułożonymi dłońmi, aby zobrazować właśnie tę czynność. Ta relacja staje się bardziej złożona, gdy mamy do czynienia z pojęciami abstrakcyjnymi, które w mowie reprezentować może wyrażenie, w mniej lub bardziej konwencjonalny sposób, metaforyczne. Za Lakoffem i Johnsonem (2003) przyjmujemy, że metafory są zjawiskiem poznawczym, którego realizacja w wypowiedzi może mieć charakter stopniowalny, czyli wyrażenia językowe mogą być interpretowane jako mniej lub bardziej metaforyczne – co objaśnimy na poniższych przykładach. Na poziomie pojęciowym jednak oba sposoby służą obrazowaniu pojęć w mowie.

Przykład 2. Rozkładamy mapę

W odpowiedzi na pytanie redaktorki programu dotyczące działań marketingowych służących wypromowaniu partii politycznej uczestnik wywiadu mówi: [...] *w praktyce często jest tak, że rozkładamy mapę Polski* [...]. Wypowiedzi towarzyszy kolisty gest wykonany obiema dłońmi ułożonymi płasko, wewnętrznymi stronami w dół. Mówiący imituje tu czynność rozkładania mapy dość dużego formatu.

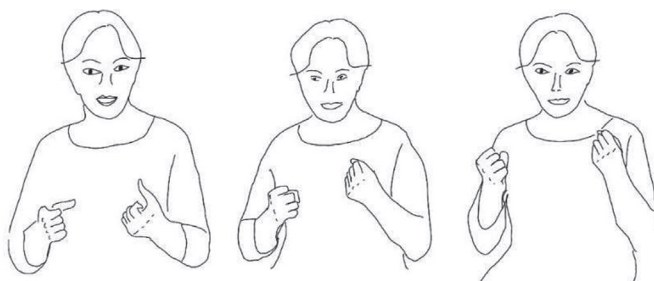
Rys. 2. [...] *w praktyce często jest tak, że rozkładamy mapę Polski* [...]

W kontekście mikronarracji omawiany fragment jest związany z techniczną stroną zagadnienia – aby dowiedzieć się, co ważnego dzieje się w kraju (a o czym powinna wiedzieć dana partia polityczna), działacze rozkładają mapę Polski (w sposób dosłowny) i szukają miejsc, w których pojawiają się punkty zapalne, czyli wydarzenia istotne ze względów społecznych. Odnotowujemy tu więc pełną zbieżność czasową i semantyczną – gest pojawia się przy słowach: [...] *że rozkładamy mapę Polski*, a następnie mówiący

przechodzi do innej pozycji – podpira brodę jedną dłonią i kontynuuje wypowiedź. Zbieżność semantyczna polega na imitacji ilustrującej czynność rozkładania mapy, o której to czynności mówi wypowiadająca się osoba. Konkretnie pojęcie – mapa – i związane z nim działanie – jej rozkładanie – zostały dosłownie zobrazowane w geście pokrywającym się semantycznie i czasowo ze słowami mu towarzyszącymi.

Przykład 3. Lejce i cugle

W kolejnym przykładzie odpowiedź osoby mówiącej na pytanie redaktorki programu dotyczy jej charakteru – padło pytanie o to, czy ma temperament. Wypowiedzi: [...] *posiadam, ale też mam lejce i cugle, które trzymają ten temperament w odpowiednich momentach*, towarzyszy ikoniczny gest, który pojawia się przy słowie *cugle*, po czym następuje powrót do pozycji wyjściowej – do rąk splecionych przed mówiącym. Gest jest wykonany przed mówiącą, w centralnej przestrzeni gestykulacyjnej. Jednocześnie osoba mówiąca unosi obie ręce z zaciśniętymi dłońmi imitującymi trzymanie w nich pasa lub sznura – ikony wspomnianych cugli. Mamy tu do czynienia z pełną zbieżnością gestu i mowy na poziomie semantycznym i czasowym. Gest ma charakter ikoniczny, ilustrując wypowiedziane słowo – *cugle* – jednak cała wypowiedź jest metaforyczna – panowanie nad własnym temperamentem, a więc jego ujarzmianie, trzymanie w ryzach, zobrazowano tu w kategoriach ściągania cugli krępujących zwierzę. Gest i mowa obrazują więc pojęcie abstrakcyjne – temperament, a właściwie jego opanowanie, ale w geście pojawia się ilustracja domeny źródłowej metafory zawartej w słowach, czyli lejców i cugli, które ujarzmiają temperament.

Rys. 3. [...] *posiadam, ale też mam lejce i **cugle**, które trzymają ten temperament w odpowiednich momentach*

Przykład 4. Wszystko się miesza

Kolejna mikronarracja dotyczy natury partii politycznych. Gest przedstawiony na rysunku 4. towarzyszy wypowiedzi: [...] *w naszych żółdkach wszystko i tak się miesza*

do takiej brei, tylko że tej brei, czyli tego kontentu, tego programu nikt by nie strawił, nikt by nie chciał tego czytać. W zaznaczonym fragmencie mówiący wykonuje obiema rękami krótkie i dynamiczne rotacyjne ruchy ilustrujące mieszanie.

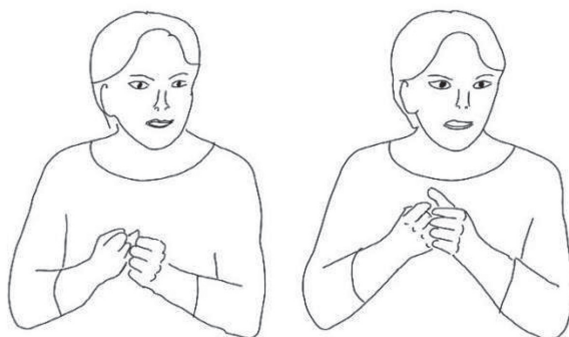

Rys. 4. [...] *w naszych żołądkach wszystko i tak się miesza do takiej brei, tylko że tej brei, czyli tego kontentu, tego programu nikt by nie strawił, nikt by nie chciał tego czytać*

Zarówno więc pod względem semantycznym, jak i czasowym można w tym przykładzie zaobserwować pełną zbieżność gestu ikonicznego oraz słów wypowiedzianych przez mówiącego. Całość jego wypowiedzi ma jednak wymiar metaforyczny – na początku porównuje on partię polityczną do dania w restauracji, które powinno mieć określone składniki oraz wygląd. Gdy mówi o obiedzie, twierdzi, że ten posiłek powinien mieć także wymiar estetyczny, czyli ładnie wyglądać, co metaforycznie oznaczałoby wymiar marketingowy partii politycznej – z czego sam mówiący zdaje sobie sprawę, skoro podkreśla ten fakt w swojej wypowiedzi. Pomimo że w *naszych żołądkach wszystko się miesza do brei* – powiada – *nikt by tego nie strawił, nikt by nie chciał tego czytać* (chodzi o program partii politycznej). Zatem tworzenie partii politycznej mówiący porównuje w całej wypowiedzi do sporządzania posiłku, a gest ilustruje elementy należące do domeny źródłowej tej rozbudowanej metafory kulinarnej.

Przykład 5. Konsolidacja; Wszyscy razem

Wypowiedź dotyczy sytuacji w parlamencie. *Kiedy przychodzi kryzys w rodzinie* – mówi kobieta zaproszona do studia – *co jest potrzebne? No, przede wszystkim potrzebna jest konsolidacja, tak, wszyscy razem damy radę, tak...* Wypowiedzi towarzyszą dwa gesty, przedstawione poniżej na rysunkach 5. i 6. Pierwszy pojawił się przy słowach *potrzebna jest konsolidacja* i polegał na zaciśnięciu obu dłoni w pięści przed mówiącą i na ich zetknięciu.

Rys. 5. Kiedy przychodzi kryzys w rodzinie, co jest potrzebne? No, przede wszystkim **potrzebna jest konsolidacja**

Drugi gest pojawia się równo ze słowami *wszyscy razem* i jest utrzymany także w dalszej części wypowiedzi – *damy radę, tak* – gdy mówczynie lekko batutuje złączonymi dłońmi. Drugi gest różni się od pierwszego tym, że jedna z dłoni mówiącej obejmuje pięść drugiej dłoni.

Rys. 6. *tak, wszyscy razem damy radę, tak...*

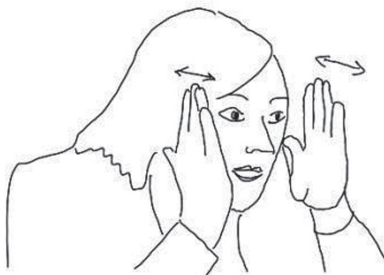
W omawianym przykładzie mamy do czynienia z pełną zbieżnością obu kodów semiotycznych oraz gestyczną ilustracją pojęć abstrakcyjnych wyrażonych werbalnie – *konsolidacja* („zbliżenie”) oraz *wszyscy razem* (całość).

6.2. Metonimiczna relacja między pojęciem a gestem

Relacja między pojęciem a gestem ma charakter metonimiczny, gdy gest i mowa występują wspólnie (zbieżność pełna lub semantyczna), ale obrazują różne aspekty danego

pojęcia. Gest może – przykładowo – być ilustracją jednego rodzaju ruchu, podczas gdy w mowie został opisany tylko kierunek – jak w badaniach McNeilla i Levy (McNeill 1992; McNeill i Levy 1982), opartych na filmie *Canary Row*.

Relacja metonimiczna pozwala mówcy złożone pojęcie przedstawić za pomocą gestu obrazującego wybrany jego aspekt. Oto przykład:

Rys. 7. [...] ci urzędnicy, jakby **wpatrzywszy się** w owe genderowe, powiedzmy, programy

Przykład 6. Wpatrzywszy się

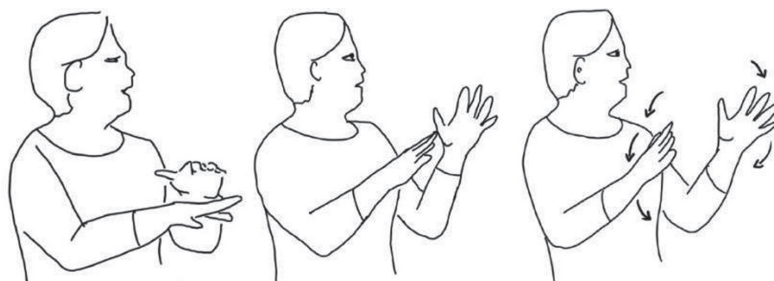
Gest otwartych dłoni uniesionych na wysokość twarzy towarzyszy wypowiedzi [...] *ci urzędnicy, jakby wpatrzywszy się w owe genderowe, powiedzmy, programy*. Złączone palce obu dłoni są ustawione pionowo w górę tak, aby zasłaniały widzenie peryferyjnym kląpkami na oczach dorożkarskiego konia. Gest pojawia się przy słowach: *wpatrzywszy się*, dodatkowo ma charakter batutowy, gdyż mówiąca kilkakrotnie rytmicznie porusza dłońmi w jednej płaszczyźnie. Choć pojęcie wyrażone w mowie to dosyć ogólne „wpatrzeć się”, w geście widzimy, że chodzi o konkretny rodzaj wpatrywania się: widzenie tunelowe. Mamy tu zatem do czynienia z wyrażeniem dodatkowego znaczenia w geście, w relacji metonimicznej do mowy.

6.3. Metaforyczna relacja między pojęciem a gestem

Ostatnim rodzajem powiązania między gestem a słowem jest relacja metaforyczna. Występuje ona wówczas, gdy gest i mowa odnoszą się do tego samego pojęcia, jednak obrazują je w różny sposób. Ta relacja występuje wyłącznie w odniesieniu do pojęć abstrakcyjnych (a więc w gestach metaforycznych), ponieważ w sytuacji, gdy obrazowanie pojęcia konkretnego byłoby zupełnie inne w słowie i geście, dojdzie do tzw. *gesture mismatch*, a więc do zakłócenia między trybami obrazowania (Cassell, McNeill i McCullough 1999; Garber i Goldin-Meadow 2002; Goldin-Meadow 2003). W odniesieniu do pojęć abstrakcyjnych jest to możliwe, gdyż – według teorii metafory pojęciowej – to samo pojęcie możemy rozumieć poprzez wiele metafor (Lakoff 2011,

376–413). Przykładowo: jak wykazały obserwacje (Jelec, Dyrmo i Fabiszak 2021), mówiąc o coming outcie, mówca może wykonać gest w ikonicznej relacji z tym pojęciem (a więc gest wychodzenia), może jednak również wykonać tzw. PUOH⁸, prezentujący coś na ułożonej płasko dłoni, zwróconej stroną wewnętrzną w górę. Ten gest można uznać za metaforyczne przedstawienie coming outu: jest to ujawnienie tożsamości płciowej lub seksualnej, która w geście jest obrazowana jako przedmiot (obiekt) ułożony na dłoni i pokazywany rozmówcy. Podobnie rozumiemy relację między pojęciem a gestem w kolejnym przykładzie.

Przykład 7. Ogląd parlamentu

Rys. 8. [...] *te dźwięki i te słowa trafiają do mnie, więc mam taki **ogład** naszego parlamentu*

W omawianym przykładzie mamy do czynienia z mikronarracją, której tematem jest polski parlament. Słowom mówiącej: [...] *te dźwięki i te słowa trafiają do mnie, więc mam taki ogład naszego parlamentu*, towarzyszy gest wykonany obiema rękami w centralnej strefie gestykulacyjnej, polegający na zakreśleniu koła. Rozmowa dotyczy przewodniczenia obradom parlamentu, *ogład* odnosi się zatem jednocześnie do rzeczowego obserwowania zdarzeń na sali obrad, jak i do bardziej ogólnego zrozumienia zdarzeń w nim zachodzących. Natomiast gest obrazuje pojęcie oglądu jako przedmiotu o okrągłym kształcie: robienie koła rękami można by uznać za przedstawienie domeny źródłowej w geście. Na poziomie poznawczym mowa i gest wyrażają to samo pojęcie, różnią się jednak nieco sposobem, w jakie mówiący obrazuje abstrakt. W mowie wyraża go słowem „ogład”, co sugeruje, że w rozumienie jest zaangażowany zmysł wzroku (według metafory pojęciowej WIEDZIEĆ TO WIDZIEĆ), natomiast w geście mamy przedstawienie okrągłego przedmiotu. Wzrok mówiącej nie podąża za ruchem rąk, a więc w geście chodzi nie tyle o oglądanie całości, ile o zapanowanie nad nią (ogarnianie dłońmi, stąd koło zakreślone dłońmi).

⁸ Skrót od sformułowania *palm up open hand*, oznaczającego gest otwartej dłoni zwróconej stroną wewnętrzną ku górze.

Przykład 8. Tego się nie da słuchać

Rys. 9. [...] tego się nie da słuchać

Wypowiedź mówiącej jest częścią dość żywej dyskusji prowadzonej w studiu telewizyjnym. W większości ma ona charakter pozawerbalny i odbywa się w czasie, gdy drugi gość zaproszony do studia przedstawia swoje stanowisko. Słuchając wypowiedzi rozmówcy, opisywana osoba wielokrotnie wykonuje przeczący ruch głową, z różną dynamiką, mimicznie i parajęzykowo (*uhm...*), aby wyrazić niechęć, niezadowolenie, a nawet zdenerwowanie. W pewnym momencie, utrzymując cały czas przeczący ruch głową, podnosi obie dłonie w kierunku twarzy i wraz ze słowami: [...] *tego się nie da słuchać*, wykonuje wachlujący ruch dłońmi nieco poniżej twarzy (rys. 9), po czym opuszcza dłonie, ale przez cały czas kręci głową na znak zaprzeczenia. Zarówno gesty, jak i mimika mówiącej wyrażają dezaprobatę. W geście pojawia się również – niewyrażona w słowach – konceptualizacja, wskazująca na wysoką temperaturę towarzyszącą tej dyskusji. W tym przykładzie mamy do czynienia ze zbieżnością jedynie czasową, ponieważ metafora EMOCJONALNE POBUDZENIE TO WYSOKA TEMPERATURA, zawarta w geście, nie została wyrażona na poziomie językowym.

7. WNIOSKI

W niniejszym opracowaniu zadano dwa pytania badawcze. W odpowiedzi na pierwsze z nich, dotyczące poziomów zbieżności między gestem a mową, proponujemy rozłożenie zbieżności na dwa wymiary: semantyczny i czasowy. Tym samym uzyskujemy cztery kategorie relacji: pełną zbieżność semantyczną i czasową, w której gest i mowa przekazują jednocześnie to samo; zbieżność semantyczną, gdy gest i mowa wyrażają i obrazują to samo pojęcie, lecz są względem siebie przesunięte czasowo; czasową, gdy gest i mowa współwystępują w czasie, ale wyrażają inne pojęcia; wreszcie – rozbieżność. Warto podkreślić, że każda z tych kategorii będzie miała rozmyte granice: decyzja, o ile części sekundy mogą rozmiącać się gest i słowo w zarejestrowanych danych, aby można było uznać je za *jednoczesne* każdorazowo, będzie zależała od osoby przeprowadzającej

badania. Proponowana tu klasyfikacja zbieżności między mową a gestem tworzy ramy dla świadomego podejmowania takich decyzji, a tym samym ułatwia wzajemną weryfikację założeń badawczych.

Drugie pytanie dotyczy relacji między gestem, mową i znaczeniem. Klasyfikacja tu zaproponowana wykorzystuje podział na pojęcia odnoszące się do bytów konkretnych oraz do bytów abstrakcyjnych. W relacji ikonicznej gest i mowa obrazują jedno pojęcie lub fizyczne działanie z nim związane. W relacji metonimicznej obrazują jakiś wybrany jego aspekt. Relacja metaforyczna zachodzi natomiast wówczas, gdy gest i mowa obrazują to samo abstrakcyjne pojęcie w różny sposób. Relacja metaforyczna zachodzi zatem tylko dla pojęć abstrakcyjnych. W odniesieniu do pojęcia konkretnego zachodzi natomiast tzw. *mismatch*, czyli niedopasowanie gestu i mowy.

Omówione przez nas przykłady relacji, jakie mogą występować między werbalną a niejęzykową warstwą wypowiedzi, nie wyczerpują w pełni złożoności zagadnienia. Wskazują jednak, że tych relacji może być kilka typów. Wymagają one jednak dalszej weryfikacji w szerszym kontekście i na podstawie większej liczby danych.

BIBLIOGRAFIA

- Antas, J. 2013. *Semantyczność ciała: Gesty jako znaki myślenia*. Łódź: Primum Verbum.
- Cassell, J., D. McNeill, i K.E. McCullough. 1999. „Speech-Gesture Mismatches: Evidence for One Underlying Representation of Linguistic and Nonlinguistic Information”. *Pragmatics & Cognition* 7(1): 1–34.
- Cienki, A. 2015. „Spoken Language Usage Events”. *Language and Cognition* 7(4): 499–514.
- Cienki, A. 2017a. „Analysing Metaphor in Gesture: A Set of Metaphor Identification Guidelines for Gesture (MIG-G)”. W *The Routledge Handbook of Metaphor and Language*, red. E. Semino, i Z. Demjén. London: Routledge, 131–147.
- Cienki, A. 2017b. *Ten Lectures on Spoken Language and Gesture from the Perspective of Cognitive Linguistics: Issues of Dynamism and Multimodality*. Leiden: Brill.
- Cienki, A., i C. Müller., red. 2008. *Metaphor and Gesture*. Amsterdam: John Benjamins Publishing Company. <http://www.jbe-platform.com/content/books/9789027290809> (14 lutego 2022).
- Clark, A. 2017. „Embodied, Situated, and Distributed Cognition”. W *A Companion to Cognitive Science*, red. W. Bechtel, i G. Graham. Oxford, UK: Blackwell Publishing Ltd, 506–517. <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/10.1002/9781405164535.ch39> (10 stycznia 2022).
- Goldin-Meadow, S. 2003. *Hearing Gesture. How Our Hands Help Us Think*. Cambridge, Massachusetts, London: The Belknap Press of Harvard University Press.
- Garber P., i S. Goldin-Meadow. 2002. Gesture Offers Insight into Problem-solving in Adults and Children”. *Cognitive Science* 26: 817–831.
- Graziano, M., E. Nicoladis, i P. Marentette. 2020. „How Referential Gestures Align With Speech: Evidence From Monolingual and Bilingual Speakers”. *Language Learning* 70(1): 266–304.
- Hassemer, J., i B. Winter. 2018. „Decoding Gestural Iconicity”. *Cognitive Science* 42(8): 3034–3049.
- Iriskhanova, O., i A. Cienki. 2018. „The Semiotics of Gesture in Cognitive Linguistics: Contributions and Challenges”. *Voprosy Kognitivnoy Lingvistiki* 4: 25–36.

- Jelec, A., T. Dyrmo, i M. Fabiszak. 2021. „When «Coming out» is Literally Coming out. Gesture-speech Alignment at a Discourse Level”. Referat wygłoszony na konferencji Researching and Applying Metaphor, 23–26.06.2021. Wilno.
- Jelec, A., i M. Fabiszak. 2019. „Micronarrative: Unit of Analysis for Quantitative Studies of Gesture in Focus Interviews”. *Lingua* 229: 102710.
- Kendon, A. 1980. „Gesticulation and Speech: Two Aspects of the Process of Utterance”. W *The Relation between Verbal and Nonverbal Communication*, red. M.R. Key. The Hague: Mouton, 207–227.
- Kendon, A. 2004. *Gesture: Visible Action as Utterance*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Kok, K.I. 2017. „Functional and Temporal Relations between Spoken and Gestured Components of Language: A Corpus-Based Inquiry”. *International Journal of Corpus Linguistics* 22(1): 1–26.
- Kövecses, Z., G. Radden. 1998. „Metonymy: Developing a Cognitive Linguistic View”. *Cognitive Linguistic*: 9–1.
- Kraśnicka, I. 2021. „Gdzie jest metafora? Sposoby reprezentowania gestów metaforycznych w dialogu”. *Polonica* XLI: 23–37.
- Lakoff, G. 2011. *Kobiety, ogień i rzeczy niebezpieczne. Co kategorie mówią nam o umyśle*. Kraków: Universitas.
- Lakoff, G., i M. Johnson. 2003. *Metaphors We Live By*. wyd. 2. Chicago, IL: University of Chicago Press.
- Langacker, R.W. 1995. *Wykłady z gramatyki kognitywnej*. tłum. J. Berej, R. Dymel, A. Głaz, H. Kardela, P. Łozowski, R. Sawka, i P. Twardzisz. Lublin: UMCS.
- Levy, E.T., i D. McNeill. 1992. „Speech, Gesture, and Discourse”. *Discourse Processes* 15(3): 277–301. <https://doi.org/10.1080/01638539209544813> (23 lutego 2022).
- McNeill, D. 1992. *Hand and Mind: What Gestures Reveal about Thought*. Chicago London: The University of Chicago Press.
- McNeill, D. 2012. *How Language Began: Gesture and Speech in Human Evolution*. Cambridge: Cambridge University Press.
- McNeill, D. 2014. „Gesture–Speech Unity: Phylogenesis, Ontogenesis, and Microgenesis”. *Language, Interaction and Acquisition* 5(2): 137–184.
- McNeill, D. 2016. *Why We Gesture: The Surprising Role of Hand Movements in Communication*. Cambridge: Cambridge University Press.
- McNeill, D., i S.D. Duncan. 2000. „Growth Points in Thinking-for-speaking”. W *Language and Gesture*, red. D. McNeill. Cambridge: Cambridge University Press, 141–161.
- McNeill, D., i E.T. Levy. 1982. „Conceptual Representations in Language Activity and Gesture”. W *Speech, Place, and Action*, red. R. Jarvella, i W. Klein. Chichester, UK: Wiley, 271–295.
- Mittelberg, I. i V. Evola. 2014. „Iconic and Representational Gestures”. W *Body – Language – Communication*, red. C. Müller, A. Cienki, E. Fricke, S. Ladewig, D. McNeill, i S. Teßendorf. Berlin: de Gruyter, 1732–1746.
- Pietrzak-Porwisz, G. 2006. „Metonimia w ujęciu kognitywnym”. *Prace Językoznawcze* 8: 29–39. https://Prace_Językoznawcze-r2006-t8-s29-39.pdf (muzhp.pl; 28 lutego 2022).
- Szwedek, A. 2008. „Objectification: a New Theory of Metaphor”. W: *English Now: Selected Papers From The 20th Iaupe Conference In Lund 2007*, red. M. Thormählen. Lund: Centre for Languages and Literature, Lund University.
- Szwedek, A. 2017. „Pierwotna podstawa doświadczeniowa metaforyzacji”. *Półrocznik Językoznawczy Tertium* 2(1): 1–13.

Tabakowska, E. 2015. „Językoznawstwo kognitywne – geneza, kierunki, perspektywy”. W *Przewodnik po kognitywistce*, red. J. Bremer SJ. Kraków: WAM.

Załaźńska, A. 2001. *Schematy myśli wyrażane w gestach*. Kraków: Universitas.

What Is Metaphorical about Metaphorical Gestures?

Keywords: metaphorical gestures, iconic gestures, gesticulation, gesture-speech alignment.

ABSTRACT

This paper investigates the types of relationships occurring between spontaneous gestures and speech, aiming to answer the question: how do we know the meaning of gestures that co-occur with speech. Out of the four types of gestures accompanying speech (metaphorical, iconic, beats, and deictic gestures, after McNeill 1992), we focused on iconic and metaphoric referential gestures. The relationship between co-speech gestures (or *gesticulation* in McNeill's terminology) and speech happens on several levels, linking the two semiotic modes that create meaning. *Temporal synchrony*, proposed by McNeill (2016), is one such type of relationship: we assume that the gesture refers to a word or phrase with which it co-occurs in time. However, other researchers point out that a gesture can precede the concept to which it refers (Antas 2013). Grazino (2019) proposes that gesture-speech alignment can be studied at the level of prosody and semantics. Hence, this article proposes three types of gesture-speech alignment: full temporal and semantic alignment (when gesture and speech occur at the same time and refer to the same concept); temporal alignment (gesture and speech co-occur in time but have different referents); and semantic alignment, which does not require the word and gesture to occur at the same time. We used the micronarrative (see Fabiszak, Jelec 2019) as the unit of analysis to study gesture and speech alignment in spontaneous dialogues. The qualitative analysis of the research material (recordings of TV interviews with politicians and other public figures), allowed us to illustrate the relationship between the concept and the gesture. We propose that the nature of this relationship can be iconic, metonymic, or metaphorical, thus showing that the metaphoricity of a gesture can have several different dimensions.